

Lukijalle

SUOMEN MAAKUNTAKUKAT

Suomen Kotien Kukkaisrahaston aloitteesta järjestettiin vuonna 1982 lehtiäänestys maamme jokaiseen maakuntaan sopivasta omasta nimikkokasvista. Kunkin valitun kasvin esiintyminen tarkistettiin huolella paikkakunnittain asiantuntijoiden toimesta. Aluksi maakuntakukkia oli vähemmän kuten oli maakuntiakin. Idea maakuntakukkien valintaan tuli varmaan muualta Euroopasta, missä erilaisilla joko paikallisesti tai koko jonkin maan alueelle valituilla kasveilla saattoi olla hyvinkin vanha historia ja sittemmin jopa poliittinenkin merkitys.

Suomen maakunnissa valituilla kasveilla on haluttu korostaa puhtaan tunnistamisen lisäksi samalla tietoisuutta paitsi niiden yleisyydestä tai levinneisyydestä ja uhanalaisuudestakin myös kasvien perinteisistä käyttötavoista eli hyödyntämisestä. Rakentamisen ja viljelyn laajentumisen seurauksena monien tavallistenkin luonnonkasvien kasvupaikat ovat alkaneet uhkaavasti supistua. Siten on tullut keskeiseksi tavoitteeksi puolustaa niiden sekä yhä harvinaisemmaksi käyneiden kasvilajien oikeutta säilyä kussakin niiden menestymisen takaavassa maaperässä kasvuympäristöineen.

Ahvenanmaa oli tosin valinnut maakuntakukakseen ennen muita vuonna 1980 siellä edelleen runsaslukuisena esiintyvän kevätelikon. Itä-Uusimaa ja Pohjanmaa saivat maakuntakukkansa puolestaan muita myöhemmin eli vielä yleisinä esiintyvät leskenlehden ja mesiangervon. Maakuntia on tällä hetkellä 21, joskin Uudenmaan alue on nykyisin yhtenäinen maakunta säilyttäen kuitenkin molemmat aiemmat nimikkokasvinsa. Osa maakuntien nimikkokasveista on uhanalaisina rauhoitettu. Suomessa alettiin rauhoittaa kasveja määrätietoisemmin 1950-luvulta lähtien. Mutta kangasvuokon liika keräily mm. äitienpäiväkimppuihin sekä myyntiin kiellettiin jo 1926. Kangasvuokko rauhoitettiin harvinaisena 1952. Maassamme on rauhoitettu tähän mennessä kasveja noin 200.

Tämän opaskirjaseen tekeminen lähti ajatuksesta, että kasveista kiinnostuneet Suomen luonnossa kulkijat ja eri maakuntien asukkaat voisivat senkin avulla halutessaan helposti tunnistaa valittujen nimikkokasvien ulkoiset ominaispiirteet ja kasvien esiintymisessä kasvupaikan erityispiirteet. Samalla voi syventyä tutkailemaan maakuntakasvien luontoarvoja ja perehtyä siinä yhteydessä niiden joko kaupallisiin tai joihinkin kotitalouksien perinteisiin liittyviin hyötykäyttötapoihin sekä kasvien myrkyllisyyteenkin. Erityisen tärkeitä on saada lisäksi tietoa juuri harvinaisempien lajien ehdottomasta rauhoittamisesta.

Alkuinnostuksemme ja jatkuva kiinnostuksemme kasvien tunnistamiseen meillä nyt jo isovanhemmilla on herännyt varhain lapsuudessamme ja etenkin kouluikäisenä. Oppikoulun alemmilla luokilla meidän kummankin oli kerättävä parina kesänä yhteensä noin 120 kasvia omaan herbaarioon eli kasvistoon. Työskentely kasvien prässäämisen parissa ja laittaminen niiden kuivuttua kasviston pohjalehdille varustettuna suomalaisen nimen lisäksi latinalaisilla heimo- ja sukunimillään sekä kasvupaikkatietoineen ja keräysaikoineen oli melko vaativaa puuhaa. Se oli hoidettava huolella koululaisten muiden kesätöiden ohella. Kouluaikojen kasvinkeruusta heräsi halki elämän jatkuva uteliaisuus kulkea ”löytöretkeilijän tavoin” kasvien maailmassa. Tuttujen kasvien kohtaaminen sekä uusien ennen tuntemattomien tiedostaminen ja niistä tietojen etsiminen on ollut todella mielenkiintoista kulkiessamme viime aikoina myös nuoremme kanssa luontoretkillä eri puolilla maamme. Suomen maakuntakukkien löytäminen ja tunnistaminen on tuonut kesäretkillemme samalla lisää haasteita ja mukavia ”Ahaa-elämyksiä”. Kasveista otetut valokuvat ovat vahvistaneet tietojamme niistä myöhemmin kotona.

Maakuntakukat ovat lisäksi meillä olleet monenlaisen tekemisen inspiraation lähteinä. Ne ovat lähteneet elämään ja rikastumaan omina luovuuden polkuinaan ja ideamaailmoinaan kuten erilaisina käsitöinä, kalentereina ja valokuvatauluinakin. Niistä on koitunut paljon tietoa ja iloa jälkipolvillemme sekä niitä arvostaville luontoystävillemme. Maakuntakukka-aiheisia ”luonnonystävän korvatyynyjä” alkoi syntyä pandemiaksi laajentuneen koronakurimuksen aikana. Riskialttiiden ikäihmisten joutuessa karanteeniin maaliskuussa vuonna 2020 tuli oiva sauma alkaa toteuttaa kauan muhinut tyynyprojektimme.

Enemmistö Marjatta Kaikkosen tekemistä kangaspainomalleista on hahmottunut Pertti Kaikkosen kasvivalokuvien sekä molempien koulukasvistojen pohjalta. Lisätietoja saimme mm. oppi-, kasvi- ja tietokirjoista. Maakuntakukkamalleilla painetuista ja valmistuneista tyynyistä otetuista valokuvista jatkojalostui vuoden 2021 vuosikalenterikin. Siinä tiivistetty maakuntakukkatietous kuvineen on säilyvää ja ollut siten osaltaan tämänkin kirjasemme innoittajana ja lähteenä!

Olemme varmentaneet kasvitietojamme luonnossa yhdessä lapsenlastemme Rasmus ja Elias Kaikkosen kanssa. Heillä kun on vuorostaan pitänyt koulujensa opetussuunnitelman mukaisesti kerätä omat kasvistonsa tai valokuvata laajempi eliökokoelma. Monista maakuntakasveista kirjoitetut tiedot sekä runot ja laulut sävelmineen ja taiteilijoiden maalauksetkin ovat samalla olleet jatkuvasti inspiroimassa ja syventämässä lisää luonnontuntemustamme. Pohjolan kesä kukoistuksineen on kovin lyhyt, mutta pitkän kylmän kauden ja talven jälkeen saamme taas aistia sen kauneuden monin tavoin kukkienkin välittämänä. Lumi ja routa ovat tärkeitä kasvien talvehtimisessa. Sen tietäen voimme jo talvella alkaa eläytyä toiveissamme vaikkapa elokuvan Tohtori Zivago tunnussävelmän Lara's Lied sanoin: ”On jossakin kukkia tulvillaan, alla lumen ja jään on tallella toivokin...” Toivottavasti kasvien tärkeimmät ystävät eli pölyttäjähönteiset ja etenkin siemeniä levittävät linnut saavat jatkaa yhteistyötään Suomen suvessa.

Toivomme opaskirjastamme koituvan monenlaista iloa luonnonhelmassa kulkijoille! Kirja mahtuu pieneen tilaan ja on helppo sujauttaa ”retkikaveriksi” reppuun ja autoonkin liikuttaessa pitkin poikin maassamme. Suomen maakuntakukat -opaskirja olkoon ennen kaikkea monin tavoin hyödyksi maamme maakuntakukkien tunnistamisesta kiinnostuneille sekä samalla kauniin luontomme suojelijoille ja vaalijoille tuleviakin sukupolvia varten!

Kalevalanpäivänä 28.2.2023 Kellossa

Marjatta Kaikkonen Pertti Kaikkonen

Rasmus Kaikkonen Elias Kaikkonen

Itä-Uusimaa:

leskenlehti

Itä-Uusimaa, joka nykyisin kuuluu Uusimaahan, sai maakuntakukkansa hieman muita myöhemmin. Leskenlehti, Tussilago farfara, Asteraceae, on monivuotinen asterikasvi. Sitä on muinaistulokkaana tavattu etelämpänä Suomea runsaasti. Purjelaivojen painolastina olleen maa-aineksen mukana saatu ”tuliainen” leskenlehti yleistyi varhain Oulun korkeudelle saakka harvinaistuen sieltä pohjoisemmaksi Tunturi-Lappia kohti. Se kasvaa mitä erilaisimmissa paikoissa, aurinkoisilla hiekka- ja soramailla, niityillä, lehdossa, korpilähteiden ja purojen rannoilla, ratapenkoilla, teiden pientareilla, joutomailla, asutusten lähellä ja kukkapenkeissäkin perennana.

Leskenlehdellä saattaa olla 70 cm pitkä haarova ja syvälle ulottuva suomuinen juurakko. Lehtiruusuksiksi kehittyneet kukkasilmut kasvavat kukkiviksi versoiksi huhti-toukokuulla. Suomalaiset valkokarvaiset varret ovat 10-15 cm korkeat, ja niiden latvoihin yksittäin puhjenneissa kirkkaankeltaisissa mykeröissä on paljon kapeakielisiä laitakukkia. Pienissä kehräkukissa on runsaasti mettä, jota perhoset ja mehiläiset hyödyntävät alkukevään ravintona. Pähkylöiden haivenkimppu helpottaa siementen leviämistä tuulen mukana. Suuret noin 10-20 cm leveiksi kasvavat hertta- tai munuaismaiset alapinnaltaan valkokarvaiset ja pitkäruotiset lehdet alkavat kehittyä yleensä kukinnan jälkipuoliskolla. Ne valmistavat yhteyttämällä vararavintoa juurakkoon leskenlehden seuraavan kesän kasvua varten.

Leskenlehden lehtiä ja juuria on käytetty antiikista lähtien liuoksinakin yskään, keuhkotautiin ja muiden hengityselinten sairauksiin sekä haavojen ja iho-ongelmien hoitoon. Lehdistä on tehty teetä. Niitä on myös poltettu tupakan tavoin yskässä ja astmassa, mistä vanhan kansan nimitys yskänrohto.

Nykyisin leskenlehden tiedetään sisältävän maksalle haitallisia ja muutoinkin myrkyllisiä aineita, jotka aiheuttavat varsinkin allergisille vaikeita reaktioita.

Leskenlehti on kevään varhaisten kukkijoiden mukana Anna-Mari Kaskisen kirjoittamassa keväturunossa hieman kilpamielinen:

"Kuka tänne ensin ehti, kehuskeli leskenlehti? Minä ensin nostin pään kevään valoon lempeään!"

Pirkanmaa:

tuomi

Pirkanmaan maakuntakukka on ruusukasveihin kuuluva lehtipuu tuomi, *Prunus padus*, Rosaceae. Tuomi on yleinen koko maassamme rannoilla, kosteissa metsissä ja pensastoissa sekä peltojen ja pihapiirien reunamilla.

Tuomi kasvaa usein tyvestään monihaaraisena pensaana tai monirunkoisena 6-10 m korkeana puuna. Lehdet ovat kapeanpuikeita ja teräväkärkisiä. Tuomi kukkii touko-kesäkuussa. Valkeat, voimakkaantuoksuiset kukat sijaitsevat pitkissä tertuissa. Myöhemmin kesällä ilmestyvät mustat luomarjat kelpaavat hyvin monille linnuille. Onpa niitä ihmisetkin tuoreina maistelleet.

Tuomen kuori on myrkyllistä sisältäen amygdaliinia. Myös äitelänmakeista marjoista on sanottu, että nekin olisivat hieman myrkyllisiä. Mutta niistä on valmistettu mehua ym. tuotteita höyrystämällä tai keittämällä. Keskiajalla tuomea käytettiin lääketieteellisiin tarkoituksiin ja uskomuksiin mm. asettamalla oksia oviin ruton estäjiksi. Tuomen sitkeää ja kestävää puuainesta on käytetty nykyisinkin puuteollisuudessa sekä aiemmin hevosenlänkien teossa. Tuomen kauniita kukkaoksia on kerätty myös koristeeksi loppukevään tai alkukesän juhliin. Tosin kukat varisevat melko pian pöytäliinalle tai lattialle. Voimme kuitenkin hetken laulaa Martti Vuoren suomeksi sanoittamaa venäläistä kansanlaulua: *”Tuoksuvat tuomien, valkoiset kukkaset...”*. Lopettaisiko laulu itä-naapurimme jatkuvat sotimiset?

Pahin ”vihollinen” tuomillakin on silloin tällöin niihin hyökkäävät ja lehdille munivat tuomenkehrääjakoit. Niiden toukat syövät nopeasti lähes kaikki lehdet ja kietovat koteloituessaan tuomet seiteillään. Näky niiden jäljiltä on aavemainen. Myös tuomikirvat ja lehtisienet tuhoavat tuomia, ja lisäksi lahottajista monet kääpälajit pesiytyvät helposti tuomiin.

Etelä-Pohjanmaa:

maitohorsma

Etelä-Pohjanmaan maakuntakukka on maitohorsma, *Chamaenerion angustifolium*, Onagraceae. kuuluen horsmakasveihin. Se on hyvin yleinen kaikkialla maassamme ja koko Pohjolassakin kasvaen tiheinä ryhminä mitä erilaisimmissa paikoissa hiekkamailla, kivikoissa, kallion koloissa, teiden varsilla ja hakkuualueilla. Missä vain ihminenkin on maata muokannut tai raivannut, ilmaantuu kohta maitohorsmakin uskolliseksi seuralaiseksi.

Maitohorsman juuri on paksu, pitkä ja rönsyilevä. Noin 1-2 metriseksi kasvava pysty varsi on jäykkä ja haaroittuva, usein myös punertava. Niissä kasvavat lehdet ovat tasasoukkia ja vuorottain tiheässä. Maitohorsman kukinta alkaa joskus jo kesäkuun lopulla mutta pääaika on heinä-elokuulla. Varsien latvoissa olevat pitkät tertut avaavat purppuranpunaisia kukkia alhaalta päin latvaa kohti. Joskus näkyy vaaleanpunaisia ja harvinaisina myös valkoisia kukkia. Kukissa on 4 terälehteä ja suikeat verholehdet. Pitkänomaiset kotahedelmät avautuvat ”paukahtaen”, ja hedelmysten villahaivenet helpottavat siementen leviämistä tuulten mukana tehokkaasti.

Maitohorsma on monin tavoin hyödyllinen kasvi. Sitä on käytetty maataloissa alkukesän ravinteikkaana rehuna lypsykarjalle. Horsman lehtiversoja on hyödynnetty tuoreeltaan salaatteihin ja kuivatettu teeksi. Juurista on valmistettu jauhoa mm. leipä- ja sämpyläaikinaan sekä paahdettu pula-aikoina kahvinkorvikkeeksi tai syöty silleen juureksena. Maitohorsman eri osista on tehty mehua, hyytelöä ja siirappia. Kukkien mesi houkuttelee mehiläisiä, joiden ”uurastamasta” hunajasta on tullut suosittua. Kukinnan päättyessä on hedelmysten villasta saatu erilaisia täytteitä jopa tynyihin. Kaunis maitohorsma on kaiken kaikkiaan ollut monipuolinen kauppayrtti.

Maitohorsmalla on monia lempinimiä mm. palokukka tai tulikukka kertoen juuri hakkuualueista ja metsäpalopaikoista suosittuina kasvialustoinaan. Maitohorsma on innoittanut taiteilijoita ja valloittanut valokuvaajien sielun sekä ollut inspiraation kohteena lauluntekijöillekin. Eräs Irwin Goodmanin lauluralli kertoo rakkaalleen antamasta kukasta ”Rentunruususta” tarkoittaen juuri maitohorsmaa. Laulun sanat ovat muistuttamassa laulajan omankin elämän kiemuroista mutta varmaan monen muunkin laulajan ja kuulijankin ”kaidalle vaiko lavealle tielle tai välillä ns. ojan pohjallekin joutumisesta”.

”Saat multa ruusun, se rentunruusu on. Sen poimin tuolta maantien ojasta...”

Pohjois-Pohjanmaa:

suopursu

Pohjois-Pohjanmaan maakuntakukka on komea kanervakasvi suopursu, *Ledum palustre*, Ericaceae. Sitä tavataan koko maassa rämeillä ja kangasmetsiköissä melko korkeana varvustona. Sen läsnäolon huomaa luonnossa voimakkaasta tuoksustaan koko kasvukauden ajan.

Suopursulla on leviämisensä apuna laajalle ja syvälle tunkeutuva juuristo. Puumaisissa varsissa on lyhytruotisia, tasasoukkia aina vihantia lehtiä. Ne ovat kesällä varsia vasten suorassa kulmassa, mutta painautuvat talvenvietossaan kääntyneinä varsia pitkin vähentäen siten haihduntaa. Suopursu kukkii kesä-heinäkuussa. Tiheissä sarjakukkinnoissa eli toispuolisissa tertuissa on valkoisia kukkia. Hedelmä on kota.

Suopursu on myrkyllinen. Sitä pystytään ja osataan kuitenkin hyödyntää lääketieteellisyydessä, joten se on kauppayrtti. Monet 4 h-kerhot Suomessa ovatkin keränneet kihokkien ohella myös suopursuja lääketehaille toimitettavaksi. Sekin harrastus vaatii luvan lisäksi ensin perehtymistä, miten luonnonkasveja kerätään myyntitarkoituksiin.

Suopursua sivuavia sanoja on kuulunut runoissa ja lauluissa kuten mm. monien laulajien levyttämässä ja sanoiltaan vaikuttavassa ”ikivihreässä iskelmässä” Suopursu kukkii, jonka sanoittaja on Helena Eeva:

”Suopursu kukkii, rahkasammal aava rannaton on täynnä tuoksua

mi hurmaa huumaa. Sen jäykkä varsi ylpeästi kantaa kukinnon

maan puoleen taipumatta yhtään tuumaa...”

Lähdekirjallisuutta

Alanko, Pentti. Luonnonkasvit puutarhassa. Tammi, Tampere 1996.

Blamey Marjorie ja Fitter, Richard. Kukat. Tammen luontopokkarit. Suomen oloihin soveltaen suomentanut Kurtto, Arto. Tammi, Helsinki 1981.

Järvinen, Antero ja Lahti Seppo (toim.) Suurtuntureiden luonto. Kilpisjärven biologisen aseman 40-vuotisjuhlakirja. Palmenia-kustannus, Yliopistopaino, Helsinki 2004.

Hiitonen, Ilmari (toim.) Otavan värikasvio. Kukka- eli siemenkasvit värikuvina. Otava, Helsinki 1956.

Jäkäläniemi, Anne ja Koutaniemi, Paula. Kuusamon kasvien kirja. Koutakustannus, Tallinna 2017.

Kaikkonen, Marjatta ja Kaikkonen, Pertti. Pohjoisen taikaa ja nostalgiaa - kirjoitelmina ja valokuvina. Omakustanne. Bookcover Oy, Seinäjoki 2021.

Kari, Virpi, Teittinen, Soili ja Uusitalo, Heikki (toim.) Uusi Kultainen laulukirja. Warner/Chappell Music Finland Oy ja Kirjapaja Oy. Gummerus, Jyväskylä 2001.

Kurtto, Arto, Laine, Lasse J., Parkkinen, Seppo ja Varjo Markku (toim.) Suomalaisen luonto-opas. Yli 500 Suomen luonnon kasvia ja eläintä. Tammi, Finnreklama Oy, Sulkava 2002.

Kurtto, Arto ym. Suomen luonnonkasvit. Oy Valitut Palat- Reader's Digest Ab. Brepols, Turnhout, Belgia 1995.

Laine, Lasse J. Suomen luonto. Tunnistusopas. Otava, Keuruu 2013.

Mitchell, Alan ja Wilkinson, John. Euroopan puuopas. Suomen oloihin soveltaen suomentanut ja toimittanut Kurtto, Arto. Otava, Helsinki 1997.

Mäkelä, Hannu (toim.) Eino Leino: Elämän koreus. Valikoima runoja. Otava, Keuruu 1980.

Oranen, Raija. Marsalkan ruusu. Otava, Helsinki 2018.

Neuvonen, Veikko ja Hautala, Hannu. Tarkkana luonnossa. Yhtyneet Kuvalehdet Oy ja Otava, Keuruu 2004.

Nylen, Bo. Suomen ja Pohjolan kasvit. WSOY, Porvoo 1993.

Soveri, Jorma, Ulvinen, Arvi ja Kalliola Reino. Kasvioppi. Otava, Helsinki 1961.

Suomen maakunnat. https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_maakunnat, luettu 21.7.2022

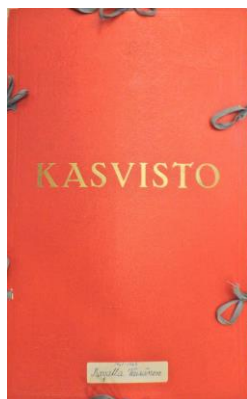
Suomen maakuntakukat.

https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_maakuntakukat, luettu 21.7.2022

Väre, Henry, Ulvinen, Tauno, Vilpa, Erkki ja Kalleinen Lassi. Oulun kasvit Piimäperältä Pilpasuolle. Norrlinia 11: 1-512. Luonnontieteellisen keskusmuseon kasvimuseo, Oulun yliopiston kasvimuseo ja Oulun seudun ympäristövirasto. Yliopistopaino, Helsinki 2005.

Väänänen, Heikki (toim.) Koulun värikuvakasvio. WSOY, Porvoo 1962.

Pertti Kaikkosen Kuusamon kunnallisessa keskikoulussa vuosina 1960-1961 ja Marjatta Kaikkosen (os.Väisänen) Posion kunnallisessa keskikoulussa vuosina 1961-1962 keräämät kasvistot:

Kaikkonen, Pertti. Vuosikalenteri 2021. Suomen maakuntakukat luonnonystävän korvatyynyissä. Monisto Oy, Oulu 2020.